

Industri- och branschbegreppens förändring

Pontus Braunerhjelm

”Industri (lat indu’stria, flit, idoghet) betecknar i egentlig mening råvaruförädling i motsats till å ena sidan urproduktion eller besittningstagande af de råvaror, som naturen skänker människan, å den andra, den varu-utbytet förmedlande handeln. I vidsträckt bemärkelse förstås med industri äfven den sk extraktivindustrien, dvs alla grenar af urproduktion, utom jordbruk, t ex bergshandtering. Den egentliga förädlingsindustrien indelas i den stora eller fabriksindustrien och den lilla industrien, dvs handverk och hemslöjd. — — — Med afseende på tillverkningssättet skiljer sig den stora industrien från den lilla däruti, att inom den förra hufvudsakligen nyttjas maskiner, inom den senare åter handarbete, understödt af verktyg.”

(Nordisk familjebok, 1910)

”Industri 1) tillverkning som bedrivs i större enheter (fabriker) ofta i långa serier med intensiv användning av maskinella hjälpmedel och planmässig organisation; 2) en enskild fabrik; 3) i sammansättningar synonym till industribransch, t ex livsmedelsindustri, kemisk industri; 4) alla industribranscher tillsammans.”

(Ekonomiskt ABC, 1969/1970)

”Industri (av latins industria, flit) produktion av varor i fabriksmässiga former, under ett intensivt utnyttjande av olika maskiner, i dag även automater och robotar. Kännetecknas också av serieproduktion och av att de olika stegen i tillverkningen är uppdelade på olika arbetare.”

(Norstedts uppslagsbok, 1992)

Inledning

Dessa inledande citat speglar omfånget i förståelsen av ordet industri och hur begreppet förändrats under detta sekel. Gemensamt för definitionerna är dock att maskiner eller maskinella hjälpmedel omnämns. Denna återkommande hänvisning till maskiner bildar utgångspunkt för den följande diskussionen och är också, visar det sig, en av huvudorsakerna till de problem som vi stöter på i industristatistiken. Genom sammankopplingen till just maskiner och maskinella hjälpmedel har betydelsen av industrirelaterade tjänster åsidosatts eller negligerats i statistiken.

Under de senaste decennierna har tjänster intagit en allt mer central roll i industriell verksamhet, vilket har försvärat gränsdragningen mot andra näringar. Detta mönster av en växande tjänstesektor, som uppstått på grund av nya teknologier och en expanderande offentlig sektor, präglar (med undantag av Japan) hela den industrialiserade världen (OECD 1988). Det är framför allt den tekniska utvecklingen som föranlett att den traditionella klassificeringen av ekonomisk verksamhet – såväl inom branscher som mellan näringar – försvårats eller blivit inaktuell. Det har i sin tur betydelse för tolkningen av industristatistiken och inverkar följaktligen också på ekonomisk politik och forskning. I detta kapitel riktas därför särskild uppmärksamhet mot tjänsternas utveckling och betydelse i ett industriellt sammanhang.

Vad är industri?

Samhällets utveckling påverkar vår uppfattning av ordet industri. Som framgår av citaten ingick även hantverk – ”den lilla industrien” – i industriell verksamhet i början av seklet. I dag skiljer

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

vi på industri och hantverk. Den snabba teknologiska utvecklingen har bidragit till att gränserna har blivit tydligare mellan dessa verksamheter samtidigt som nya "hantverk" har tillkommit – vilket vi återkommer till längre fram – som inte fångas upp av den nuvarande statistiken.

Beträffande tjänsteproduktionen råder det omvända förhållandet. I takt med den moderna teknologins landvinningar har skiljelinjen mellan industri- och tjänstenäringsar blivit allt svårare att dra. Speciellt den explosiva utvecklingen av dator- och telekommunikationsteknologin (informationsteknologin) har bidragit till att varu- och tjänsteproduktion har integrerats. Informationsteknologin har inneburit dels att företag som specialiserar sig på tjänsteproduktion har etablerats, dels att tjänsteinnehållet blivit större i varuproduktionen.

I en allt mer internationaliserad värld är det naturligt att behovet av tjänster som marknadsföring, transporter och liknande växer. Marknadskrav på en flexibel organisation och utnyttjandet av stordriftsfördelar leder till uppkomsten av företag som specialiserar sig på sådana tjänster. En del av tjänsterna utfördes tidigare inom industriföretagen, som till exempel finans-, transport- och servicetjänster.

En strukturell omvandling har lett till en omflyttning av arbetskraft mellan varu- och tjänsteproducerande näringar, vilket i vissa stycken påminner om industrialiseringsprocessen. I stället för att flytta arbetskraft från åkrarna och in i fabriken går strömmen nu från traditionellt fabriksarbete till olika tjänsteverksamheter.

Samtidigt tilltar tjänsteintensiteten inom de varuproducerande industriföretagen. Den högre fabriksautomationen medför exempelvis att moment som tidigare utfördes manuellt nu utförs av industrirobotar och datoriserade processer vilka ställer nya krav på kompetens. Likaså har den tekniska utvecklingen medfört att informations-

flödet har blivit allt större och allt viktigare för företagen. För att överblicka och utvärdera den enorma mängd information som företagen dagligen utsätts för fordras också tjänsteinsatser. Dessutom kräver marknaden – med allt tätare intervaller – information från företagen, dels med avseende på deras ställning (års- och delårsrapporter), dels om deras produkter (marknadsföring).

En sådan förskjutning leder naturligtvis till frågan hur rättvisande svensk industristatistik är som mått på industrins storlek och karaktär. Särskilt om – och i vilken utsträckning – dessa tjänster ingår i nuvarande statistik. För att besvara dessa frågor måste vi dock först klargöra vad som menas med industriell produktion, industrirelaterade tjänster och övriga tjänster.

Hur definieras industri?

Den svenska industristatistiken bygger på FNs internationella näringsgrensindelning från 1968, International Standard Industrial Classification (ISIC). I tabell 1 visas den motsvarande Svenska näringsgrensindelningen (SNI). Industrisektorn utgörs enligt FNs definition av SNI 2, 3 och 4, det vill säga brytning (gruvor m m), tillverkningsindustri och ledningsbunden energi- och vatten-

Tabell 1. Svensk näringsklassificering och hierarkisk indelning

De svenska näringarna (enställig nivå) benämns enligt följande:

SNI 1 =	Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske
SNI 2 =	Gruvor och mineralbrott
SNI 3 =	Tillverkningsindustri
SNI 4 =	El-, gas-, värme- och vattenförsörjning
SNI 5 =	Byggnadsindustri
SNI 6 =	Varuhandel, hotell och restaurangrörelse
SNI 7 =	Samfärdsl, post- och televerk
SNI 8 =	Bank-, försäkrings-, fastighets- och uppdragsverksamhet
SNI 9 =	Offentlig förvaltning och andra tjänster

Enställig nivå: Näring (SNI 1–9)

Tvåställig nivå: Näringsområde, bransch (SNI 11–95)

Treställig nivå: Huvudgrupper (SNI 110–950)

Fyrställig nivå: Grupper (SNI 1110–9500)

Femställig nivå: Undergrupper

Sexställig nivå: Detaljgrupper

Källa: SCB Industri.

försörjning. Emellertid bortses i regel från näringsgren 4 när industrin behandlas, bland annat beroende på att energiförsörjningen i Sverige i många fall har en utpräglad lokal inriktning och ofta bedrivs i offentlig regi. Tidigare inkluderades även byggnadsindustrin (SNI 5) i industridefinitionen. I dag kan således den svenska industrin sägas bestå av näringsgrenarna gruv- (SNI 2) och tillverkningsindustri (SNI 3).

En stor del av tjänsteproduktionen sker i offentlig regi och man brukar skilja på offentliga tjänster och privata tjänster. En näraliggande uppdelning är mellan tjänster som produceras på marknaden och tjänsteproduktion utanför marknaden. Bland privata tjänster är det framför allt de industrirelaterade som uppvisar en stark expansion, medan tjänster som riktar sig direkt till konsumenter inte har ökat nämnvärt. En stor del av de industrirelaterade tjänsterna produceras på marknaden av fristående företag. Det är i första hand dessa som fångas upp när verksamhet fördelas på olika näringar. Den tjänsteproduktion som faller utanför marknaden utgörs dels av företagsintern tjänsteproduktion, dels av de industrirelaterade tjänster som tillhandahålls av den offentliga sektorn, bland annat transporter. Detta kapitel är koncentrerat på tjänster som är relaterade till industriproduktionen, i första hand privata tjänster som riktar sig till producenter, men kommer också att behandla förändringen av tjänsteintensitet inom företagen.

Den svenska industristatistiken är uppbyggd på data från arbetsställen vilka är definierade som lokalt fristående produktionsenheter. Dessa enheter kan antingen vara juridiska personer eller tillverkningsenheter i större företag. I flertalet fall exkluderas arbetsställen med färre än fem personer anställda. Till skillnad från den internationella statistiken exkluderas också verksamheterna fartygsupphuggning, isupptagning och förlagsverksamhet. De två förstnämnda verksamheterna är uppenbarligen så små och udda att vi kan bortse från eventuella effekter på statistiken. Att bokförlagsverksamhet inte redovisas kan däremot ge upphov till skevheter vid internationella jämförelser, särskilt på mer finfördelade nivåer.

I statistiken för arbetsställen ingår dels den direkta produktionen, dvs tillverkningen av en produkt, dels de hjälpaktiviteter – tjänster – som sker i anslutning till produktionen. Med hjälpaktiviteter avses marknadsföring, administration, forskning och utveckling (FoU), lagerhållning,

underhåll och service samt, slutligen, försäljning som sker lokalt och i anknytning till arbetsstället.¹ I statistiken redovisas hur sysselsättningen vid respektive arbetsställe fördelas mellan den direkta produktionen och hjälpaktiviteterna. Problemet är att företagen under senare år valt att i ökande utsträckning organisera dessa verksamheter i fristående enheter utan lokal anknytning, vilka följaktligen inte fångas upp av industristatistiken.

Varu- och tjänsteproduktion

Fördelningen av sysselsättningen mellan olika näringar – liksom dess förändring mellan 1970 och 1989 – framgår av tabell 2. Sysselsättningen har framför allt minskat inom jord- och skogsbruk (SNI 1), industri (SNI 2–3) samt byggnadsindustri (SNI 5) medan antalet anställda har ökat inom tjänstesektorn (SNI 6–9). Även inom el-, gas-, värme- och vattenförsörjning (SNI 4) har en imponerande procentuell ökning av sysselsättningen skett, vilken dock är betydligt blygsammare mätt i termer av antal nyanställda (ca 10 000 personer).

I absoluta tal domineras sysselsättningsförändringen av offentlig förvaltning och andra tjänster (SNI 9) där antalet anställda ökat med drygt 600 000 personer under perioden 1970–1989. Övriga tjänstenäringsområden som uppvisar en stark tillväxt är bank och försäkringsverksamhet (ca 180 000 personer) samt transport och kommunikation (ca 100 000 personer). Totalt har tjänstesektorn (SNI 6–9) ökat med omkring 930 000 personer under de två senaste decennierna. Nedgången koncentreras till jord- och skogsbruk (ca 155 000 personer) medan tillverknings- och byggnadsindustri minskat med knappt 100 000 personer vardera. Samma mönster återkommer i de flesta industrialiserade länder och utvecklingen har accelererat under senare år (OECD 1988).

Inom de olika tjänstenäringsområdena (SNI 6–9) samlas både privata och offentliga tjänster. Fördelas den totala sysselsättningen på offentlig och privat sektor uppvisar den förstnämnda en ökning med cirka 60 procent under de senaste två decennierna medan sysselsättningen fallit med knappt 2,5

¹ Endast försäljning av egna varor innefattas i detta och återförsäljning anses inte uppfylla rekvisitet på lokal anknytning.

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

Tabell 2. Sysselsättningsförändringar inom olika näringar 1970–1989. Absoluta tal och procentuellt samt andel sysselsatta 1989

Näringsgrenar	Förändring i absoluta tal 1 000-tal 1970–89	Procentuell förändring 1970–89	Andel sysselsatta procent 1989
Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske (SNI 1)	-155	-49	3,7
Gruvor och mineralbrott (SNI 2)	-10	-48	0,3
Tillverkningsindustri (SNI 3)	-86	-8	22
El-, gas-, värme- och vattenförsörjning (SNI 4)	12	50	1
Byggnadsindustri (SNI 5)	-81	-22	7
Varuhandel, hotell och restaurangrörelse (SNI 6)	96	17	15
Samfärdsel, post- och televerk (SNI 7)	46	17	7
Bank-, försäkrings-, fastighets- och uppdragsverksamhet (SNI 8)	179	93	8
Offentlig förvaltning och andra tjänster (SNI 9)	607	58	36

Källa: OECD, Labour Force Statistics 1969–1989.

procent i den privata sektorn (tabell 3).² Den dramatiska ökningen av offentligt anställda har medfört att den privata sektorns andel av den totala sysselsättningen har minskat från 70,5 procent 1970 till omkring 58 procent 1988. Det innebär att den totala produktionen har allt mer inriktats mot tjänster eftersom den offentliga sektorn är tjänsteintensiv. Men även inom den privata sektorn har tjänsteproduktionen ökat (figur 1). Inom OECD sysselsätts mellan 50 och 65 procent av arbetskraften inom tjänstesektorn och Sverige återfinns bland de länder som har störst tjänstesektor (OECD 1984, 1988).

Tabell 3. Procentuell fördelning av sysselsättningen på offentligt och privat anställda samt deras procentuella förändring, 1970–1988

	1970	1975	1980	1985	1988	Antal sysselsatta, förändring 1970–1988
Offentlig sysselsättning	30	34	39	41	42	62%
Privat sysselsättning	70	66	61	59	58	-2,4%

Källa: SCB, AKU, 1970, 1971; SCB Statistisk årsbok 1984, 1990.

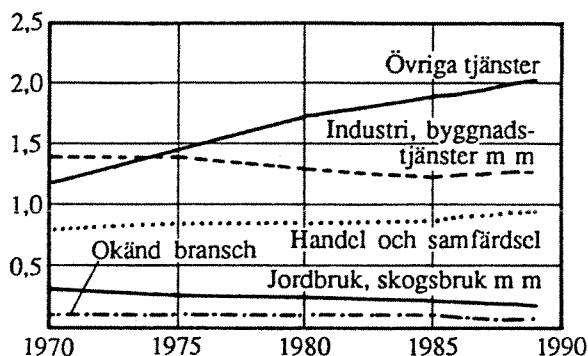
Industrirelaterade tjänster

En viktig fråga är i vilken utsträckning tjänster kan separeras från industriproduktionen, vilket måste beaktas när den så kallade "avindustrialiseringen" diskuteras.³ Vi avser då tjänster som har karaktären av sådana hjälpaktiviteter som nämnts tidigare. Oomtvistligen kan stora delar av den privata tjänsteproduktionen avskiljas från industriproduktionen liksom merparten av den offentliga tjänste-

² Se Höök (1962) för ett historiskt perspektiv. Murray (1987) redogör för den offentliga sektorns tillväxt och effektivitet.

³ Detta uppmärksammades tidigt av Nabseth (1968) och Nabseth m fl (1971) som diskuterar utvecklingen av industrirelaterade tjänster visavi industrins tillväxt.

Figur 1. Fördelning av sysselsättningen i tjänster och övriga sektorer, miljoner anställda

Källa: Statistisk årsbok 1992.

produktionen. Å andra sidan borde delar av särskilt SNI 6 (handel), SNI 7 (transporter) och SNI 8 (finansverksamhet m m) kunna hänföras till industrin. Beräkningar, som tar hänsyn till samtliga industrirelaterade tjänster oavsett SNI-tillhörighet, visar att industrisektorn faktiskt har ökat under perioden 1950–1985 (tabell 4).

Även inom industriföretagen har tjänsteintensiteten ökat. I figur 2 återges exempel på fördelningen av de anställdas egentliga arbetsuppgifter för några företag inom verkstadssektorn. Andelen anställda som är i tjänsteproduktion överstiger med god marginal 50 procent och endast 20–25 procent är sysselsatta med traditionell tillverkning. Detta överensstämmer också väl med internationella resultat (OECD 1988).

Hur andelen tjänstemän utvecklats inom olika branscher i tillverkningsindustrin visas i tabell 5. Ett tydligt mönster är de stora och växande tjänsteandelarna inom kunskapsintensiva branscher (tex kemibranschen, särskilt läkemedeltillverkning) och exportorienterade branscher (verkstads- och skogsindustri). I den hemmamarknadsinriktade och mindre kunskapsintensiva tillverkningen är andelen tjänstemän liten.

Tjänster som konkurrensfaktor

Den hårdare konkurrensen på världsmarknaden har medfört att Sverige och andra industriländer har tappat marknadsandelar inom tillverkningssegment där de tidigare varit starka. Det gäller framför allt produkter som inte är allt för tekniskt sofistikerade, där i synnerhet länder i Sydostasien har närmat sig de industrialiserade länderna. Den

intensivare konkurrensen har medfört en högre specialisering såväl inom svensk industri som bland de tjänsteproducerande företagen. För att bättre kunna utnyttja stordriftsfördelar, kombinerade med flexibilitet, har tjänsteproduktionen i allt större utsträckning organiserats i fristående enheter. Dessa kan antingen vara koncernföretag eller vara helt självständiga. Exempelvis blir det allt vanligare att finans-, distributions- och underhållstjänster förläggs i separata koncernbolag. I takt med att tjänsteproduktionen kräver en allt mer specialiserad kompetens, bildas nya mönster och nätverk där handeln med tjänster mellan företag ökar.

En förklaring till tjänsteproduktionens expansion är att den är förhållandevis avancerad och att Sverige i ett internationellt perspektiv har gott om välutbildad personal.⁴ Den allt större inriktningen mot avancerad tjänsteproduktion – i synnerhet

Tabell 4. Sysselsättningens fördelning på olika sektorer, procent

	1950	1970	1980	1985
Jord- och skogsbruk, gruvor	14	5	4	4
Industri och industrirelaterade tjänster	46	50	47	49
Industri enligt nationalräkenskaperna	31	28	24	25
Industrirelaterade tjänster enligt tillgängliga källor	15	22	23	24
Direkta privata konsumtionstjänster	15	14	13	13
Allmännyttiga företag samt byggverksamhet	11	11	11	11
Infrastruktur (sjukvård, forskning, utbildning, försäkring)	-	14	17	15
Opinionspåverkande och liknande	-	6	8	8
Totalt	-	100	100	100

Källa: Eliasson 1990, 1991.

Anm: En betydande del av den offentliga sektorns verksamhet återfinns bland industrirelaterade tjänster, exempelvis transporter och telekommunikation. För närmare beskrivning, se Eliasson (1990) s 44 och 79.

⁴ Detta gäller i första hand i förhållande till NIC-länder (Newly Industrialized Countries) och länder på motsvarande nivå. I förhållande till i-länder har Sverige inte någon uttalad fördel av välutbildad personal, snarare tvärtom (SIND 1991).

Industri- och branschbegreppens...

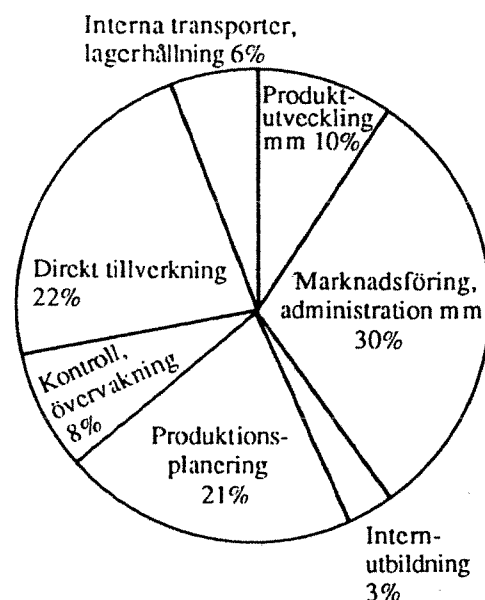
Pontus Braunerhjelm

FoU, finans-, data- och logistiktjänster och liknande – kan därför tolkas som ett steg mot verksamheter där Sverige bör ha komparativa fördelar.

Kunskapskapital och realkapital

Det större utnyttjandet av tjänster ingår följaktligen bland företagens strategier för att stärka sin konkurrenskraft och för att profilera sig gentemot sina konkurrenter. Genom marknadsföring, FoU, utbildning och liknande tjänster kan produkterna tillföras egenskaper som skiljer dem från likartade produkter tillverkade av konkurrerande företag. En del av dessa tjänster anses av företagen vara så strategiskt viktiga att man föredrar att behålla dessa inom företagen. Andra tjänster har en så nära anknytning till produktionen att de måste behållas inom företagen, exempelvis viss övervakning och programmering. Dessa satsningar på mer tjänsteintensiv produktion innebär att företagen bygger upp ett kunskapskapital som kompletterar det

Figur 2. Lönekostnaderna fördelade efter funktion i några stora svenska industriföretag

Källa: Eliasson 1991.

Anm: I Eliasson 1991 överstiger cirkeln 100 procent eftersom inköpta tjänster ingår.

traditionella realkapitalet i företagen.⁵

Förskjutningen i produktionen mot mer tjänster reflekteras av investeringarnas fördelning mellan kunskapskapital och traditionellt anläggningska-

⁵ Beträffande termen kunskapskapital finns det ingen allmän vedertagen terminologi. Synonyma begrepp är t ex kompetens- och mjukkaptal (Braunerhjelm och Eliasson 1992, Braunerhjelm 1991).

Tabell 5. Tjänstemannaandel av totalt antal anställda inom olika industribranscher i procent samt förändring, 1970–1989

Industribranscher	Tjänstemannaandel					Andelsförändring % 1970–1989
	1970	1976	1982	1985	1989	
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri (SNI 31)	25	25	26	26	26	4
Textil-, beklädnads- och lädervaruindustri (SNI 32)	18	19	19	19	21	17
Trävaruindustri (SNI 33)	16	19	20	19	19	19
Massa- och pappersindustri (SNI 34)	28	30	32	32	32	14
Kemisk industri (SNI 35)	34	35	38	39	39	15
Mineralvaruindustri (SNI 36)	23	25	27	26	26	13
Jäm-, stål- och metallverk (SNI 37)	25	26	26	25	24	-4
Verkstadsindustri (SNI 38)	30	31	33	33	32	7
Annan tillverkningsindustri (SNI 39)	23	25	28	30	29	26
Hela tillverkningsindustrin (SNI 3)	27	28	30	30	30	11

Källa: SCB Industri, 1970–1989.

pital (maskiner, inventarier och byggnader). På grund av tradition och gällande lagstiftning är det dock sällsynt att investeringar i kunskapskapital redovisas för på samma sätt som anläggningskapital. Att bygga upp kunskapskapital är investeringar i andra tillgångar än realkapital som – i likhet med realkapital – förbrukas över flera år, och vars kostnader borde fördelas över denna period, men som på grund av rådande praxis och lagstiftning kostnadsförs direkt. Typiska sådana är investeringar i FoU, utbildning, programvara samt marknadsföring. Upprättande av till exempel ett försäljningskontor på en marknad där ett företag tidigare inte varit representerat är i allt väsentligt att likställa med en investering som först efter flera år kan förväntas ge resultat. Emellertid kommer stora delar av en sådan satsning att kostnadsföras direkt (med undantag för byggnader). På liknande sätt förhåller det sig med företagens investeringar i FoU, där det kan dröja decennier innan några resultat uppnås. Oavsett detta kostnadsförs sådana satsningar direkt när de uppkommer.

Vissa mätningar av kunskapskapitalet har genomförts på data erhållna direkt från företag (Braunerhjelm 1991, Eliasson 1990, SCB 1991). Likaså har några företag börjat att redovisa sina investeringar i vissa kategorier kunskapskapital (se Astras och IBMs årsredovisningar). Det förekommer också en internationell diskussion huruvida dessa tillgångar regelmässigt skall ingå i företagets årsredovisningar (Egginton 1990).

Vid mätningar på svenska företag har konstaterats att storföretagen har relativt större investeringar i kunskapskapital än "småföretag", särskilt underleverantörer.⁶ Det är särskilt påtagligt i branscher som karaktäriseras av intensiv internationell konkurrens (verkstadsindustri och kemisk industri) där storföretagens konkurrenskraft ofta baseras på kunskapsintensiv tjänsteproduktion. Tabell 6 ger en ytterligare belysning av detta med hjälp av arbetskraftens sammansättning.

Skillnaderna i kunskapskapital pekar på framtida problem för de i dag mindre konkurrensutsatta delarna av svenskt näringsliv eftersom Sveriges komparativa fördelar i framtiden i första hand återfinns i mer kunskapsintensiv produktion. In-

⁶ Småföretag definieras som att antal anställda är mellan 20 och 200 personer. Underleverantörer definieras som tillverkare av insatsvaror som är utsatta för internationell konkurrens – antingen genom köparföretagens internationalisering eller genom deras breda kontaktytor.

tressant är också att nivån på storföretagens investeringar i realkapital (maskiner, byggnader och inventarier) endast obetydligt överstiger investeringarna i kunskapskapital. Fördelat på olika branscher visar det sig att verkstadsindustrin har större investeringar i kunskapskapital än skogsindustri som framför allt baserar sin konkurrenskraft på tillgång till råvara.

Sammanfattningsvis kan konstateras att gränsen mellan tjänste- och varuproduktion har blivit allt svårare att urskilja. I detta sammanhang är det också berättigat att fråga sig om den nuvarande uppdelningen på tjänste- och varuproduktion verkligen ger den information vi behöver. Under alla omständigheter bör stor försiktighet iakttas när statistiken används för att dra slutsatser om varu- respektive tjänsteproduktionens utveckling. Varor och tjänster verkar i ett allt mer symbiotiskt förhållande som inte alltid avspeglas i den historiskt fastlåsta uppläggningsen av statistiken.

Branschbegreppets förändring

Svensk industri kan – som tidigare nämnts – sägas utgöras av näringarna gruv- och tillverkningsindustri (SNI 2–3). Den enställiga SNI-indelningen fördelar aktiviteter på näringar. Nästa steg i den hierarkiska SNI-fördelningen – den tvåställiga – utgörs av näringsområden eller branscher (se tabell 1 och 5). Dessa kan i sin tur fördelas ända ner på sexställig nivå. Den hierarkiska strukturen framgår av tabell 1 där de fyra första stegen ansluter till den internationella ISIC-fördelningen medan de två lägsta stegen, under- och detaljgrupperna, är en svensk specifik indelning. Denna nationella indelning beror på att vissa branscher har större betydelse i Sverige än internationellt och kräver en mer finfördelad struktur för att relevanta analyser skall kunna genomföras (t ex inom branscherna för papper, massa, trävaror, maskiner och byggnadsmaterial).

En bransch kännetecknas av en grupp företag eller produktionsenheter med huvudsakligen likartade aktiviteter. Klassificeringen av dessa aktiviteter sker enligt ett mestkriterium där den dominerande produkten inom tillverkningen bestämmer branschtillhörigheten. På motsvarande sätt som för industribegreppet har branschbegreppet i viss mån tappat sin relevans och i många fall är det svårt att urskilja branschtillhörighet. Återigen är

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

Tabell 6. Arbetskraftens sammansättning inom ett urval av svenska storföretag, underleverantörer och småföretag, procent 1990

	Stor- företag	Under- leveran- törer	Små- företag
Chefer, exekutiv personal	2	3	5
Specialister, högre tjänstemän	11	7	9
Övriga tjänstemän	29	15	16
Yrkesarbetare	25	35	46
Övriga	33	40	24
Totalt	100	100	100

Källa: Braunerhjelm 1991.

Anm: Siffrorna baseras på uppgifter från knappt 300 företag.

det främst ny teknologi och modern materialanvändning som styr utvecklingen. Är Sandvik till exempel ett verkstads- eller stålföretag? Svaret är inte självklart. Likaså kan det ifrågasättas om tillverkning av plastkomponenter, under snarlika former som annan komponenttillverkning, verkligen skall hänföras till kemi- och inte till verkstadsbranschen. Elektronik- och maskinindustri är ett ytterligare exempel på verksamheter som blivit allt mer likartade.

Avgränsningen av det enskilda företaget försvåras också på grund av avknoppningar av tidigare verksamheter, komplicerade nätverksstrukturer och strategiska allianser. Ett allt intensivare utnyttjande av datorbaserad teknologi (tex Computer Aided Manufacturing (CAM), Flexible Machine Systems (FMS)) gör också gränsen mot tjänsteproduktion allt otydligare. Dessa svårigheter beträffande branschtillhörighet är inte begränsade till varuproduktionen utan återfinns även inom tjänstesektorn. Ett aktuellt exempel är gränsdragningen mellan bank- och försäkringsverksamhet.

Eftersom branschbegreppet är av central betydelse i stora delar av den ekonomiska analysen kan en förskjutning mellan branscher som inte fångas upp av statistiken föranleda felaktiga tolkningar och slutsatser. Således kan verkstadsindustrins minskning mätt som antal anställda delvis bero på att statistiken missar förändringarna i verksamhetens art. En fortsatt förskjutning och utsuddning av gränserna kan leda till att analyser som baseras på befintlig statistik blir allt mer svårbedömda.

Alternativ till den traditionella branschindelningen av industriproduktionen har presenterats av bland andra Ohlsson och Vinell (1987). De utgår från SCBs statistik men låter intensiteten i utnyttjande av fem olika produktionsfaktorer bilda grund för en indelning av industriproduktionen. Huvudsektorerna utgörs av arbetsintensiv industri (A-sektorn), kapitalintensiv industri (C-sektorn), kunskapsintensiv industri (K-sektorn), FoU-intensiv industri (F-sektorn) samt skyddad industri (S-sektorn). Denna indelning lämpar sig särskilt väl för analyser av handelsmönster och strukturförändringar. Ett ytterligare exempel på en alternativ klassificering av industrin är den som Sveriges Industriförbund använder sig av för sina konjunkturrapporter. Här indelas produkterna enligt den så kallade slutanvändar-principen för att på ett tidigt skede fånga upp konjunkturförändringar. Huvudgrupperna är råvaror, byggnadsmaterial, investeringsvaror, insatsvaror samt konsumtionsvaror.

Slutligen bör något nämnas om relationen mellan traditionellt hantverk och branschklassificeringen. Eftersom industristatistiken i regel bortser från enheter med färre än fem anställda är hantverkare – som i regel utgörs av fåmansbolag – blygsamt representerade. De är också spridda över flera näringar, till exempel tillverkningsindustri (SNI 3), byggnadsindustri (SNI 5) och reparationsverksamhet (SNI 9).

I det tidigare citatet från 1910 definierades hantverkare som "den lilla industrien, dvs hantverk och hemslöjd" och "handarbete, understödt af verktyg", vilket i stort sett gäller även i dag. Hit hör exempelvis traditionella aktiviteter som möbelsnickare, skomakare, skraddare och liknande. Det kan dock ifrågasättas om den traditionella definitionen av hantverkare räcker till i dagens samhälle. Skall en persondator betraktas som ett maskinellt hjälpmedel eller ett verktyg? Ett mer

tidsenligt hantverksbegrepp bör i dag sannolikt också omfatta små, teknik- och kompetenskrävande verksamheter som programmerare, industridesigners, formgivare med flera.

Mot ökad internationell jämförbarhet

De statistikproblem som diskuterats är internationella och är särskilt påtagliga för de mer industrialiserade länderna med stora och växande tjänstnäringar. Problemet aktualiseras av att flera studier pekar på att de största effekterna av EGs inre marknad kommer märkas just inom tjänstesektorn (Cecchini 1991). Dels kommer de nationella regelverk som nu omgärdar främst transport- och finansmarknaderna att ersättas av ett enhetligt system, dels kommer EGs inre marknad att stimulera handel mellan länderna vilket bland annat leder till en högre efterfrågan på distributions- och marknadsföringstjänster.

Inom EG pågår också en harmonisering och revidering av den ekonomiska statistiken. Syftet är att åstadkomma en näringsindelning som bättre återspeglar dagens struktur i näringsliv och offentlig sektor. Ett skäl uppges just vara att tjänstesektorn belysts ofullständigt i den nuvarande statistiken, särskilt på grund av den tilltagande tendensen att "bolagisera" tjänstefunktioner i fristående juridiska enheter. Den nya tekniken och organisationen av produktionen, liksom ökningen av varubundna tjänster, ökar också behovet av en moderniserad klassificering.

Den nuvarande uppläggnings av svensk statistik, som infördes år 1969 (SNI 69), är under omarbetning (SNI 92) för att anpassas till EGs klassificering NACE (Nomenclature Générale des Activités Economiques dans les Communautés Européennes). Tanken är att SNI 92 skall gälla från och med 1993. Målsättningen med SNI 92 är bland annat att öka flexibiliteten så att en framtida utbyggnad och omgruppering underlättas. Därmed skulle de problem som SNI 69 föranlett – i första hand inläsningen till de historiska klasserna – kunna undvikas eller minskas. Likaså skall den nya indelningen lättare kunna kopplas till produktnomenklaturen.

Sammanfattning och slutsatser

Avslutningsvis kan konstateras att såväl industri- som branschbegreppet har förändrats sedan en lång tid tillbaka. Antal sysselsatta inom tjänstesektorn har trendmässigt ökat, särskilt sedan 1970, både i termer av relativa andelar och i absoluta tal. Det beror delvis på att tjänster som tidigare varit företagsinterna har avknoppats i fristående enheter, delvis på att tjänsteinnehållet i varuproduktionen i sig har ökat och slutligen att den offentliga sektorn har expanderat kraftigt. Denna utveckling präglar samtliga OECD-länder utom Japan.

I och med att tjänsteproduktionen blivit allt mer integrerad med varuproduktionen kan det förväntas att tjänsteproduktionen i framtiden kommer att anta ett tydligare konjunkturellt mönster än tidigare. Inom företagen är det framför allt lågutbildade tjänstemän som är sårbara för konjunkturvariationer. Företagen är mindre benägna att göra sig av med högutbildad arbetskraft, som till stor del utgör deras kunskapskapital, det vill säga den faktor som konkurrenskraften vilar på.

Statistiken måste anpassas till denna utveckling och en revidering har också påbörjats för att bättre kunna belysa särskilt tjänsteproduktionen. Den ekonomiska analysen kommer dock även i framtiden att till stora delar vara låst till den befintliga statistiken. Även om vissa brister påtalats i detta kapitel, skall inte dessa överdrivas. Trots allt karaktäriseras industriell verksamhet, i dag liksom 1910, till stor del av att "hufvudsakligen nyttjas maskiner", vilket innebär att den ekonomiska aktiviteten i samhället förhållandevis väl speglas av befintlig statistik. Beroende på syfte, samt vilken nivå i statistiken som används, är det dock viktigt att hålla de påtalade svagheter i bakhuvudet. På sikt kommer den påbörjade revideringen att leda till ökad tillförlitlighet i de ekonomiska analyserna och förbättrade möjligheter till korrekta internationella jämförelser av ekonomiska förlopp.

Referenser

Braunerhjelm, P, 1990, *Svenska industriföretag inför EG 1992*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.

Industri- och branschbegreppens...

Pontus Braunerhjelm

- Braunerhjelm, P, 1991, *Svenska underleverantörer och småföretag i det nya Europa*, Forskningsrapport nr 38, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Braunerhjelm, P, 1992, Competence, Capital and Capacity: A description of a complementary firm survey on large, small and subcontracting firms, i Albrecht, J, et al, *Moses Database*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Braunerhjelm, P och Eliasson, G, 1992, *The Nature and Value of Capital*, utkommande Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Cecchini, P, 1991, *Europas inre marknad*, SNS, Stockholm.
- Egginton, D, 1990, Towards some Principles for Intangible Asset Accounting, *Accounting and Business Review*, sommarnumret.
- Ekonomiskt ABC*, 1969/70, Skandinaviska banken, Stockholm.
- Eliasson, G, 1990, The Firm as a Competent Team, *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol 13, nr 3; även publicerad som IUI Booklet nr 273, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Eliasson, G, Fölster, S, Lindberg, T, Pousette T, och Taymas, E, 1990, *The Knowledge Based Information Economy*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Eliasson, G, 1991, *Produktivitet, vinster och ekonomisk välfärd*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Höök, E, 1962, *Den offentliga sektorns expansion*, Almquist och Wiksell, Stockholm.
- Murray, R, 1987, *Den offentliga sektorn – Produktivitet och effektivitet*, Forskningsrapport nr 31, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Nabseth, L, 1968, Är storstadsregionen en stimulans för ekonomisk tillväxt?, *Industriförbundets tidskrift*, nr 3.
- Nabseth, L, Gustafsson, S och Lövgren, T, 1971, *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet*, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.
- Nordisk familjebok*, 1910, Nordisk familjebok, Stockholm.
- Norstedts uppslagsbok*, 1992, PA Norstedts & Söners förlag, Stockholm.
- OECD, *Employment Outlook*, 1984, 1987, 1988.
- OECD, *Labour Force Statistics*, 1969–1989.
- Ohlsson, L och Vinell, L, 1987, *Tillväxtens drivkrafter*, Sveriges Industriförbund, Stockholm.
- SCB, 1991, *Investeringar i byggnader och maskiner 1991–1992 enligt majenkäten 1991. Immateriella investeringar samt leasing 1990 enligt februarienkäten*, F 13 SM 9102, Stockholm.
- SCB, 1992, *SNI 92 Förslag till reviderad svensk standard för näringsgrensindelning*, Stockholm.
- SIND, 1991, *Långt kvar till kunskapssamhället*, Allmänna förlaget, Stockholm.
- Sveriges Industri*, 1985, Sveriges Industriförbund, Stockholm.